

# HUBAI LÁSZLÓ

## Viták és álláspontok a II. Magyar Köztársaságról

A II. Magyar Köztársaság történelmi perspektívából nézve rövid, 1946. február 1-től 1949. augusztus 20-ig tartó, alig több mint három és fél éves időszak volt. Az 1949. augusztusában elfogadott alkotmány már népköztársaságként definiálta az ország államformáját, azonban 1948 júniusától, az MDP megalakulásától már csak formailag létezett a többpártrendszer. Az ezt követő időszak a többpártrendszer teljes felszámolása, az 1949. májusi választásokon már csak a népfront listájára lehetett szavazni.

Írásunkban arra teszünk kísérletet, hogy bemutassuk a legfontosabb nemzetközi és belső hatóerőket, amelyek a II. Magyar Köztársaság megalapításához vezettek. A III. Magyar Köztársaság polgárának több oka is van a visszatekintésre. Egyfelől a rendszerváltás során elfogadott alkotmánymódosítás értelmében a köztársasági elnök választása lényegében ma is az 1946-os szabályozásnak megfelelően történik, s a polgári szabadságjogok deklarálásában is igen nagy az átfedés.<sup>1</sup> Másfelől a mögöttünk álló másfél évtizednyi polgári demokráciája segít bennünket abban, hogy félresöpörjük a hamis mítoszokat, amelyek az 1945 és 1948 közötti időszakhoz, különösen a parlamenti harcokhoz kötődnek. A történeti irodalomban ugyanis még a kilencvenes években is előfordultak olyan megállapítások, amelyek valami elvont, „tisza demokrácia” érvényesülését kérik számon a II. világháború utáni rövid demokratikus korszakon.

<sup>1</sup> Az eltérés két területen jelentkezik. Az alkotmány szerint jelenleg köztársasági elnököt öt évre választja a parlament, 1946-ban az elnöki ciklus időtartama négy év volt. Az 1946-ban elfogadott szabályozás szerint az első fordulóban – egyetlen jelölt esetén – a választás közfelkiáltással történt, ma a jelöltnak az összes képviselő kétharmados támogatottságát kell megkapnia. A további két forduló szabályozása azonos.

## A demokratizálás körülményei a II. világháború után

1939-ben, közvetlenül a II. világháború kitörése előtt nem tűnt alaptalannak az az állítás, hogy a pluralista demokráciák a hanyatlás szakaszába jutottak. Nagy-Britannia Írországgal és a hatalmas gyarmatbirodalmán egyre virulensebb nacionalizmusokkal volt elfoglalva, Európa-politikájával pedig (a szokásos rutin szerint) az aktuális egyensúly megteremtésén fáradozott. A kontinens országainak csak kisebbsége tartozott abba a csoportba, amelyek megfeleltek a polgári demokrácia korabeli kritériumainak: Franciaország, a három skandináv állam, a három későbbi Benelux-ország és az örök semleges, Svájc. Németország és Olaszország fasiszta diktatúrái tengelyhatalmakként a háborúra készültek, az Ibériai-félsziget két országának politikai rendszere is leginkább a fasiszmus egy sajátos változataként írható le. A Szovjetunió éppen a sztálini diktatúra terrorhullámának aktuális szakaszán volt túl, vezetői az elkerülhetetlennek tartott háborúba lépés minél későbbi időpontra történő kitolásán fáradoztak. Kelet-Közép-Európa kisebb-nagyobb országai vagy autoriter rendszerek, vagy (fél)katonai, esetleg királyi diktatúrák voltak. A térség egyetlen valóban demokratikus állama, Csehszlovákia ekkor már nem létezett.

A II. világháború végén a tengely és az általa megszállt országok háború utáni sorsát elsősorban négy külső, az adott nemzettől igen kevés függő tényező határozta meg.

Először az antifasiszta koalíció három vezető nagyhatalma (Nagy-Britannia, Szovjetunió és az USA) első számú vezetőinek tanácskozásai (Teherán, Jalta, Potsdam) jelölték ki azokat az alapelveket, amelyeket a háború utáni rendezés során alkalmazni kívántak. A két angolszász nagyhatalom már 1941 nyarán az Atlanti Chartában megfogalmazta a liberális alapelveket, többek között azt, hogy „...tiszteltetben tartják minden népnek azt a jogát, hogy megválaszthassa, milyen kormányzati formában kíván élni; továbbá azt kívánják, hogy helyreállítsanak mindazon népek szuverén jogai és önkormányzata, amelyeket erőszakkal fosztottak meg ezektől”. A Szovjetunió hat héten belül csatlakozott a deklarációhoz. A háború akkori állását figyelembe véve a fent idézett, harmadik szakasz megfelelt a közös érdekeknek, kellő határozottsággal fogalmazott, ugyanakkor lehetővé tette, hogy a szerződő felek és az érintett országok egyaránt szabadon értelmezzék annak tartalmát. A kijelentés ugyan nyíltan nem tartalmazta, de tartalmilag benne foglaltatott a szabad választások kényszere, aminek eredménye nagy valószínűséggel a polgári demokráciához való visszatérésnek kell lennie.

Másodszor a háború utáni Európa sorsát olyan országok határozták meg, amelyek a háború előtt jószerével csak epizodisták voltak a kontinens hatalmi játszmáiban. Az USA nemcsak megőrizte korábbi vezető pozícióját, de előnyét tovább növelte, a hatalmas katonai potenciál és az atommonopólium révén szuperhatalommá vált. Politikai elitje ezúttal már nem választhatta az elzárkózás politikáját. A Szovjetunió a sztálin-grádi győzelem után vált szuperhatalommá, bár ez odahaza és a világban csak jóval később, az atombomba előállításának bejelentésekor, 1949-ben vált világossá. A Szovjetunió, mint az európai politikába visszatérő ország, győztesként és nagyhatalomként igényt tartott arra, hogy biztonságát úgy szavatolja, hogy határai mentén vele jó viszonyban álló államok legyenek. Ez logikus folyománya volt az 1919–1920-as Párizs környéki békéknek, amikor Franciaországnak sikerült elérnie, hogy Kelet-Közép-Európában erős nacionalista államok jöjjenek létre, amelyek feladata egy távlatilag lehetséges német expanzió feltartóztatása, illetve a bolsevizmus terjedésének megakadályozása volt.

A kontinens keleti felét elfoglaló Szovjetuniónak tehát saját háborús és háború utáni céljai voltak, amelyeket háborús szövetségeseinek is akceptálniuk kellett, illetve nem állt módjukban a célok érvényesítését meggátolni – miként az angolszász hatalmaknak is megvoltak a maguk hadi és békecéljaik Európa nyugati részén.

Harmadszor Európa keleti felén szinte egyetlen e csoportba tartozó ország sem lehetett biztos háború utáni határaiban. A háború utáni területi kérdések rendezése a három vezető nagyhatalomtól függött, s az országok vezetői már a béketárgyalások előtt minden megtettek Washington, Moszkva és London támogatásának megszerzése érdekében. Az alapvető antifasiszta intézkedéseken túl minden fővárosban azt hangsúlyozták, amit ott hallani szerettek volna.

Negyedszer a területi kérdések nemcsak önmagukban voltak fontosak: a térség államainak többsége soknemzetiségű volt, vagy a tengelyhatalmak döntései révén többnemzetiségűvé vált. Mindkét világháború után azonban az „eszmény” a homogén nemzetállam volt, és ennek érdekében – a határok átrajzolásával párhuzamosan – számos országban kényszerítettek más etnikumú őshonos lakosokat lakóhelyük elhagyására. Mások maguk menekültek el. Százezrek választották az emigrációt a II. világháborús tetteik miatti felelősségre vonástól vagy később a kommunista diktatúrák bevezetésétől tartva. A magyarok esetében a beneši dekrétumok az egész felvidéki magyarságot kollektív jogfosztásra ítélték; számosan estek áldozatul Újvidéken a szerbek bosszújának, s

Románia esetében is szép számmal lehetne példákat sorolni. És más országok és nemzetek esetében is munkált az alantas indulat.

A demokratizálás belső feltételei még a külső nyomásnál is erősebb mértékben hatottak a radikális változtatások irányába. Legalább négy ilyen fontos tényezőt tudunk számba venni.

Először: a régi politikai elit (és szűkülő társadalmi bázisa) alkalmatlannak bizonyult a harmincas években egyre feszítőbb nemzeti, szociális és földkérdések megoldására. A háború végére több helyütt világossá vált az is, hogy kivérezte az országát: vagy azért, mert nem tudta megőrizni integritását, vagy azért, mert milliókat áldozott fel. A háború utáni demokratizálás, a választójog kiszélesítésével együtt járó politikai elitváltás és az égető aránytalanságokat csökkentő földosztás természetes része volt az angolszász hatalmak háború utáni terveinek is. A térségben leginkább érdekelt és sok áldozatot hozó Szovjetunióknak még a polgári demokrácia keretei között is jóval radikálisabb társadalom-átalakító elképzelései voltak – legalább az, hogy domináns helyzetbe kerüljenek a „dolgozó osztályok” politikai pártjai. A teljes szovjetizálás nem volt ugyan mindenütt napi cél, de legalább középtávú igen – ennek pontosabb menetrendje csak fokozatosan alakult ki. Az már kezdetben, 1945-ben is világos volt, hogy Romániában és Bulgáriában a Szovjetunió siettetni kívánja a folyamatot, míg Lengyelország, Magyarország és Csehszlovákia szovjetizálása már csak a hidegháború első éveiben vált befejezetté.

Másodszor az autoriter rendszerekben is megmaradhattak, sőt néhány országban parlamenti képvisellel is rendelkezhetek a parasztság, a munkásság és a (liberális) polgárság pártjai. Ezek közvetlenül a háború után újjáalakultak és az új helyzetnek megfelelően meghatározták programjukat. A politikai mező jelentősen átstrukturálódott, teljes egészében hiányoztak a szélsőjobboldali pártjai, de egyáltalán vagy csak később szerveződtek – ha egyáltalán megszerveződtek, illetve a politikai porondra léphettek – a nemzeti konzervativizmus és a politikai katolicizmus pártjai.<sup>2</sup> E tény már eleve igen jelentős balratolódást eredményezett az újonnan megalkotott parlamentekben is. Új szereplőként jelentek meg a kommunisták, általában a vártnál gyengébb, de mindenképpen figyelemre méltó társadalmi támogatottsággal. A polgári parlamenta-

<sup>2</sup> A megkötött előzetes fegyverszüneti szerződések, illetve a minden országra érvényes jaltai és potsdami nyilatkozatok megtiltották a fasiszta és más szélsőjobboldali pártok, szervezetek működését és újjászerveződését. Ugyancsak tilos volt olyan pártok újjászervezése, amelyek a háború idején az egyesült nemzetek elleni propagandát folytattak. Ez nemcsak a tengely szövetségesei esetében, hanem a német vagy olasz megszállás alatt álló országokban is lehetetlenné tette a konzervatív nacionalista pártok reorganizációját.

rizmus megteremtése, a választójog radikális kiterjesztése, a szociális jogok bővítése, a nemek közötti megkülönböztetés megszüntetése és a földosztás minden párt közös érdeke volt – és részben hadiérdek is. A munkásság pártjai is megkövetelték továbbá az alapvető jogok érvényesítését, a szakszervezetek szabad szervezését, a munkások beleszólását az üzemek ügyeibe.

Harmadszor a háború okozta károk helyreállítása rendkívül komoly gazdasági nehézségeket okozott, elsősorban azokban az országokban, ahonnan a nácik megsemmisítésük céljából nagy tömegben szállítottak el embereket. A legnagyobb veszteség emberekben és anyagi javakban a Szovjetuniót érte, ami a vesztes országok belső problémájává vált. A Szovjetunió ugyanis győztes államként érvényesíteni tudta azon szándékát, hogy saját veszteségeit – a lehető legkülönbözőbb módokon – más országokból pótolja. A kiesett humánerőforrás kiegészítésére nem volt elegendő hadifogoly, így százezreket hurcoltak el „málenkij robotra”. A mintegy 10 milliós hadsereg leszerelése (technikai, gazdasági, élelmezési stb. okok miatt) sem történhetett egyik napról a másikra, így ellátásuk csak az elfoglalt országokban volt megoldható. Ehhez társult továbbá, hogy az anyagi javak pótlásához hadizsákmányként szinte bármilyen üzemet lefoglalhattak és elszállíthattak: a vesztes államokat még a potsdami konferencián született döntés értelmében meghatározott jóvátétel fizetésére kötelezték, illetve a szovjet hadsereg által elfoglalt területeken a német vagyon a Szovjetunió tulajdonába került, aminek többségéből közös vállalatokat alapítottak. Mindezek együttesen olyan mértékű befolyást eredményeztek, ami szinte lehetetlenné tette az új kormányok gazdaságpolitikájának érvényesítését. A Szovjetunió tehát mint a javak tulajdonosa, mint a jóvátétel kedvezményezettje és mint kereskedelmi partner egyre nagyobb befolyással rendelkezett például a magyar, a román, a bolgár gazdaságban.

Negyedszer a háborús erőfeszítések egyenlőtlen elosztása dezintegráló hatást gyakorolt a nemzeti tudatra.<sup>3</sup> A katonai szolgálat elsősorban a parasztságot érintette, miként a kötelezővé tett terménybeszolgáltatás is. A rosszul felszerelt és ellátott parasztbaka a fronton egyre nehezebben viselte az úri középosztályhoz tartozó tisztjei magatartását. A munkások java része a hadiüzemekben katonai regula szerint dolgozott, megfosztva korábbi szakszervezeti és más protestálási lehetőségeitől. A városi népesség számára a jegyrendszer minimalizálta a fogyasztást, a közvetlen

<sup>3</sup> Samuel P. HUNTINGTON: *Kik vagyunk mi? Az amerikai identitástudat dilemmái*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005. 560–561.

létszükségleten túl mást nehezen tudott beszerezni. Ráadásul az alsóbb társadalmi rétegeket az autoriter rendszerek a háború előtt sem tekintették a politikai nemzet részének. A magukat újból meghatározó országok így nem kerülhették ki a demokratizálást: minden korábbinál szélesebb társadalmi rétegek kapták meg a politikai részvétel minimumát, a választójogot. Különösen fontos volt ez a háborúban részt vevő fiatalabb korosztályok számára, amelyeknek nehéz lett volna megindokolni, hogy vérüket onthatják a „hazáért”, de a nemzet sorsába még annyi beleszólási joguk sincs, hogy szavazati jogot kapjanak.

## Korlátozott polgári demokrácia Magyarországon

A történészek között abban egyetértés van, hogy a Horthy-korszak politikai rendszere autoriter volt, mint ahogy abban is, hogy legalább az 1949. évi alkotmány már egy sztálini típusú kommunista diktatúrát szentesített. Megoszlanak azonban a vélemények a II. világháború vége és az 1949 között eltelt négy év megítélésében. Létezik olyan álláspont, amely szerint a rendszer már kezdettől fogva a megszállók és a kommunista kollaboránsok véres uralma volt, a létező pártokra csak lepelként volt szükség. Az ellenkező végletnek, tudniillik annak, hogy az 1945 utáni néhány esztendőben Magyarország belső fejlődés révén is eljutott volna a „szocializmusig”, legfeljebb néhány évvel később, viszont nincs komoly támogatója még a nem történészek körében sem.

Elsősorban Balogh Sándor professzor munkásságához fűződik a korszak „népi demokráciaként” történő megnevezése. A népi jelző arra hívja fel a figyelmet, hogy a demokrácia plebejus irányultsága eltért a nyugati polgári demokráciák standardjától. Az elnevezés azonban szorosan kötődik a korabeli kommunista propagandához, amely szerint – erősen leegyszerűsítéssel – a népi demokrácia békés átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba. Ráadásul célszerű lenne olyan megnevezést találni, amely beleillik a történelmi (és a politológiai) terminológiába, feltéve, ha az alkalmas a politikai rendszer korrekt leírására.

Véleményünk szerint a „korlátozott polgári demokrácia” jobban leírja a politikai rendszert, mivel a jelzett szó előtti jelző kellően hangsúlyozza a korszak lényegi vonását, a korlátozás időben egyre nagyobb mértékét. Mindez nem jelenti azt, hogy Balogh professzor leírása a korabeli politikai rendszerről nagyrészt ne állná ki a tudományosság próbáját ma is, természetesen figyelembe véve azt a tényt, hogy a témával foglalkozó munkái adott történelmi időszak termékei. Magunk is egyetértünk annak

hangsúlyozásával, hogy a korlátozott polgári demokrácia elsősorban plebejus jellegű volt.<sup>4</sup>

Mely időszakot jellemezhetjük ezzel a terminológiával? Véleményünk szerint 1945 nyarára az egész ország területén kiépült a versengő többpártrendszer, amelyet az 1945. november 4-i parlamenti választások az ország lakosságának szemében is legitimáltak. A választásokat szabadnak és tisztának tartotta nemcsak a hazai lakosság, de a nemzetközi sajtó és más tényezők, mindenekelőtt az antifasiszta koalíció három vezető hatalma. Fontos nemzetközi jelzés volt, hogy Magyarország diplomáciai elismerése még a választások előtti időszakban megtörtént, nemcsak a Szovjetunió, hanem az USA és Nagy-Britannia részéről is. Hasonló és nemcsak szimbolikus elismerésben nem részesült sem Románia, sem Bulgária. A korszak végét már nehezebb meghatározni. Egyesek Nagy Ferenc 1947. májusi lemondásáig, mások az 1947. augusztusi választásokig tartják a rendszert demokratikus jellegűnek. Van indoklása annak a fölfogásnak is, hogy a Magyar Függetlenségi Párt 1947. november 20-i törvénytelen feloszlata a szakaszhatár – ez azonban fontos momentum, de nem perdöntő, mert az ily módon kizárt 49 képviselő nélküli parlament még mindig arányosabb volt, mint 1990 óta bármelyik magyar országgyűlés. A magunk részéről az MDP 1948. júniusi létrehozását tartjuk annak a szimbolikus dátumnak, amelytől kezdve Magyarországon a parlament lényegében már csak színfal. Arra az időpontra kicserélték az SZDP képviselőinek a felét, csak a kommunistákkal szoros együttműködő képviselőkől áll a képviselőcsoport, és ez kisebb arányban, de megtörtént az FKGP és a Nemzeti Parasztpárt esetében is. Az MDP-frakció első fellépésére négy olyan demokrata néppárti képviselő mentelmi jogát függesztették fel, akik a negyvenes évek elejétől a KALOT szervezői, majd vezetői voltak, így hatalmas tapasztalatukat, szervezőképességüket és kapcsolatrendszerüket tovább nem tudták a párt javára használni.

A továbbiakban először érveket kívánunk felhozni a polgári demokrácia fogalmának használhatósága mellett, majd rátérünk a legfontosabb korlátozó tényezők felsorolására.

A gazdaságot a különböző tulajdonformák léte jellemezte: a magántulajdon dominanciája mellett létezett az állami, az önkormányzati és szövetkezeti tulajdon. A Szovjetunió kivételével ez volt a jellemző Európa országaiban. A gazdaság működését a háború utáni különös viszo-

<sup>4</sup> Balog Sándor professzor (1926–2004), a koalíciós időszak első, legismertebb és legkiválóbb kutatója halála előtt egy évvel egy többszereplős baráti-szakmai beszélgetésen maga is egyetértett a korlátozott polgári demokrácia megnevezés mai használatának indokoltságával, erős hangsúlyt téve annak plebejus tartalmára.

nyok határozták meg. A hadigazdaságról a békeállapotra történő átállás, az újjáépítés és a vesztes államokban a jóvátételi kötelezettség teljesítése az állam erőteljes beavatkozásával, úgynevezett kötött gazdaság formájában történt. A világháborút – legalábbis szezonálisan – ezúttal is erőteljes balratolódás követte, ami kifejezésre jutott a tulajdonviszonyok megváltoztatásában is. Nagy-Britanniában az 1945 júliusában hatalomra kerülő Munkáspárt nagy arányú államosításba kezdett, többek között a bankszektor, a bányák, a villamos- és energetikai ipar, valamint a vasút területén. Kiterjesztették a társadalombiztosítást és bevezették az ingyenes orvosi ellátást. Franciaországban még 1944 decemberében de Gaulle ideiglenes kormánya államosította a szénbányák többségét és a Renault-műveket; majd 1945 májusában a Gnome et Rhône-t, a főként repülőgyártással foglalkozó vállalatot; 1946 áprilisában a villamos energia és a gáz termelését, sőt állami kezelésbe vették a hitelélet központjait.

A kötött gazdaság csak a háború utáni helyreállítási periódus végéig volt indokolt, 1948–1949-re mindenütt meg is szűnt. A gazdaság „normál állapotra” való visszaállása egyébként is 3-4 évet vett volna igénybe, a hidegháború azonban átrendezte a viszonyokat. A Marshall-szegély gyorsan teljesítette céljait (de nem mindenütt és nem egyforma mértékben), az azt elfogadó országok a kötött gazdaságról a piacgazdasághoz térhettek vissza. A Szovjetunió által felszabadított és/vagy megszállt országokban a kötött gazdaságból a tervgazdálkodásra való áttérés szintén rövid idő alatt történt meg.

Magyarországon is kapitalizmus volt, amely a polgári demokrácia keretei között működött. E tekintetben a 100 főnél több alkalmazottat foglalkoztató középüzemek 1948. áprilisi államosítása jelentette a minőségi változást, amit a 10 főnél többet alkalmazottal működő kisüzemek 1949. decemberi államosítása követett. A mezőgazdaságban továbbra is a paraszti kistulajdon volt a meghatározó. Az erőszakos kollektivizálás során 1953-ig is csak a földek mintegy egyharmadát sikerült a termelősövetkezetekbe „bevinni”.

A polgári demokrácia a hatalmi ágak elválasztásán és a pártok szabad versengésén alapul. Az 1945. novemberi választások után megalakult kormány négy párt koalíciójaként működött. Ezen lényegében az MDP megalakítása változtatott, a koalíció azonban formálisan az 1949. májusi választásokig fennmaradt. A nyílt politikai harcok a parlamentben zajlottak. A kormány mint végrehajtó hatalom a parlamentnek tartozott felelősséggel, s a képviselők meglehetősen gyakorisággal éltek interpellációs jogaikkal. Néhány történész a pártközi értekezletek gyakori összehívásában a parlament erős korlátozását látja, mondván, amiben a párt-



vezetők ott megegyeztek, az hamarosan törvénnyé vált. Olyan felfogás is létezik, amely szerint a pártközi értekezleteken a kisgazdapártot a baloldali pártok 3:1 arányban rendre leszavazták. Csakhogy a pártközi értekezleten nem volt szavazás, s az ott született kompromisszumos döntéseket a partnerpártok vezető testületei, majd parlamenti frakciói is megtárgyalták és vagy elfogadták, vagy nem. 1947 nyaráig törvény csak abból lehetett, amit az FKGP többsége megszavazott. A pártközi értekezlet konzultatív döntéselőkészítő fórum volt, e nélkül a parlamentben igen nehezen születtek volna döntések. A koalíciós egyeztetés valamilyen formája ma is a többpárti kormányzás sine qua non-ja.

A következőkben a polgári demokráciát korlátozó négy legfontosabb tényezőt vesszük sorra.

Először is a polgári demokrácia gyakorlati megvalósulására egy olyan országban került sor, amely a náci Németország szövetségeseiként hadat üzent a Szovjetuniónak. A háború végén a vesztes Magyarország kénytelen volt szembenézni azzal, hogy az antifasiszta koalíció élni akar és élni fog a győztesek minden megállapított jogával. Magyarországon az előzetes fegyverszüneti megállapodásban aláírtak betartását és a három vezető nagyhatalom között született megállapodások érvényesítését a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) ellenőrizte, organizálta. A SZEB vezetése hazánkban a Szovjetuniót illetve meg, hasonlóan például Romániához, míg Olaszországban az Egyesült Államok vezette a testületet. A háború utáni időszakban a SZEB már az USA és a SZU rivalizálásának terepe volt: míg Olaszországban a szovjeteknek, addig régiókban az amerikaiaknak nem volt érdemi beleszólásuk az ügyekbe. A SZEB, illetve a nevében eljáró szovjet szervek gyakorlatilag minden olyan kérdésbe beleszóltak, amely vélt vagy valós érdekeiket sértette, a miniszterek kinevezésétől kezdve az egyesületek feloszlatásán át egészen a sajtótermékeknek szánt papír mennyiségének megállapításáig. A szovjetek elsősorban a SZEB-en keresztül nyújtottak segítséget a kommunista pártnak abban, hogy társadalmi támogatottságát jóval meghaladó befolyásra tehesen szert.

Másodszor a végrehajtó hatalom nagyobb súllyal rendelkezett, mint a nyugati polgári demokráciában. A pártok közül a leghamarabb a kommunista párt aktivizálódott, részint azért, mert vezető testülete a szovjetekkel gyakorlatilag egy időben érkezett meg a felszabadított területekre, részint mert megkapta tőlük az igényelt segítséget (szállítás, gyűlések engedélyezése, papír, üzemanyag stb.). A kisgazdák és szociáldemokraták a német megszálláskor illegálisba kényszerültek, amihez nem voltak hozzászokva, így megszerveződésük csak jelentős fáziskéséssel indult. A céltudatosan viselkedő kommunisták hamar elfoglalták a

végrehajtó hatalomban, elsősorban a rendőrségen és a belügy más kulcsfontosságú területein a vezetői és beosztotti posztokat is. (A rendőrségi állomány több mint 60 százaléka a két munkaspárt tagjai került ki.) Még erősebb volt a kommunista jelenlét a politikai rendőrségen és az államigazgatás középvezetői szintjén. Az 1945. novemberi választások után a kisgazdapárt az arányosítás jelszavával próbálta visszaszorítani az erős kommunista befolyást a végrehajtó hatalomban, nagyrészt sikertelenül. Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy amennyiben a kisgazdapárt a nyugati demokráciák gyakorlatát kívánta volna követni, akkor nem az arányosítást, hanem a végrehajtó hatalom és az államigazgatás depolitizálását kellett volna politikai jelszóvá tennie. Így viszont maga a kisgazdapárt is hozzájárult a korszak egyik fontos politikai deformációjához, a túlpolitizáltság kialakulásához és elburjánzásához. Az FKGP 1946-ban mintegy 2 millió regisztrált tagot tartott nyilván, a két munkaspárt legalább fél-fél milliót, az NPP 300 ezret. Amennyiben az adatok közelítik a valóságot, akkor legalább 3 millió ember nyilvánította ki szoros kapcsolatát valamelyik párthoz. Ez a csaknem 9 milliós ország felnőtt lakosságának majdnem negyven százaléka, a férfiak esetében minden bizonnyal több mint ötven százaléka! A túlpolitizáltság oda vezetett, hogy minden párt éberren figyelte a belső arányok alakulását a minisztériumok osztályain, a megyei és városi tisztviselői karban, de a vállalatok felügyelő bizottságában, vagy például az iskolákban, a kórházakban is.

Harmadszor az antifasiszta intézkedések, a demokratizálás feladatai, a gazdasági problémák kezelése, az újjáépítés szükségletei, a költségvetés napról napra rosszabbodó helyzete oly sok és bonyolult feladatot jelentett, amelyet a gyakorlatilag folyamatosan ülő parlamenti nem tudott elvégezni. Ezért a kormány felhatalmazást kapott a rendeleti kormányzásra, amelyről háromhavonta beszámolt a parlamentnek. A parlament minden alkalommal elfogadta a beszámolót és újabb három hónapra megadta a felhatalmazást.

Negyedszer korlátozó tényezőt jelentettek a közvetlen demokráciának a lakosság kezdeményezésére kialakult szervei. Az első ilyen szervek még a felszabadító hadműveletek első szakaszában alakultak ki Kelet-Magyarországon. A régi közigazgatási apparátus elmenekült, így országos és helyi viszonylatban politikai-közjogi vákuum keletkezett. A helyi közelet tekintéllyel bíró emberei megalakították saját szerveiket a település közös ügyeinek vitelére, beleértve a szovjet hadsereg helyi parancsnokaival való kapcsolattartást és igényeik kielégítését is. E testületek változó elnevezései közül a „nemzeti bizottság” volt a leggyakoribb, s szerencsés volt az elnevezés politikai szempontból is, hiszen teendőiket

a nemzeti érdek akkor és ott történő érvényesítése jelentette. A náciuk teljes kiűzése után az ország minden településén kiépült a nemzeti bizottságok rendszere, általában a kormánykoalíciót alkotó pártok helyi vezetőiből. E testületek politikai mintázatát a pártok országos kiépültsége, illetve a történeti tradíciók határozták meg. Mivel teljes felelősséget viseltek településükért, gyakran előfordult, hogy valamelyik kormányrendeletet nem vették figyelembe, vagy éppen azzal ellentétesen jártak el. Ezért törekedett a kormány a nemzeti bizottságok hatás-, jog- és felelősségi körének szabályozására, majd tevékenységük és öntevékenységük korlátozására, kiüresítésére.

A földosztás gyakorlati végrehajtása 1945 tavaszán elképzelhetetlen lett volna a földigénylő, majd az igények benyújtása után (új névvel ellátva) a földosztó bizottságok nélkül. A végrehajtó hatalom ilyen feladatra nem tudott helyi szakigazgatási szerveket létrehozni, így a földosztás az imént említett népi szervek segítségével történt. Mivel a kiosztandó föld mindig kevesebb volt, mint amennyit a jogosultak igényeltek, így a bizottságokra hárult a földek kiosztásának és kimérésének feladata.

A gyárakban, üzemekben a munka újraindítása nemzeti érdek volt, s a munkások maguk voltak kénytelenek saját kezükbe venni a javítások, az alapanyagok biztosításának megszervezését is. E célra alakultak meg az üzemi bizottságok, amelyek önkormányzati jelleggel végezték a vállalat irányításával járó sokrétű feladatokat. Az üzemi bizottságok is gyakran kerülhettek konfliktusba a központi hatalommal, hiszen „helyismeretük” révén ők tudták például, hogy mi az, ami az adott műszaki és emberi feltételek között teljesíthető, és mi az, ami emberfeletti erőfeszítéssel sem.

## A kommunisták a kormányban

Magyarországon az 1945. november 4-én megtartott, széles választójogon alapuló és magas (92 százalékos) részvétellel megtartott választáson jött létre a törvényhozó szerv, majd az annak felelős kormány. Romsics Ignác e kérdés kapcsán így foglal állást: „Az 1945-ös választási eredmények alapján és a parlamentarizmus szabályai szerint a Kiszgazdapárt egyedül vagy háború alatti szövetségesével, a Szociáldemokrata Párttal, illetve az agrárérdekek közössége alapján a Parasztpárttal társulva egyaránt kormányt alakíthatott volna.”<sup>5</sup> Ő a nagyköalíció létrejöttét

<sup>5</sup> ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, 2001. 286.

egyértelműen a szovjet nyomásnak tulajdonítja. Az FKGP 57 százalékos társadalmi támogatottsága, illetve 59 százalékos parlamenti többsége alapján ez az elvi lehetőség valóban nem zárható ki. Itt azonban két megjegyzést kell tenni: a tengelyhatalmak oldalán küzdő Olaszországban – ahol a Szövetséges Ellenőrző Bizottság az USA vezetése alatt állott – a 19 százalékot elérő, harmadik helyen végzett kommunista párt – a „parlamentarizmus szabályai szerint” – kihagyható lett volna, mégis helyet kapott a kormánykoalícióban.<sup>6</sup> Másrészt Magyarországon a kommunista párt 17 százalékos támogatottsága birtokában – a szovjet csapatok jelenléte nélkül is – rendelkezett olyan zsarolási potenciállal, amely révén sztrájkok, éhségtüntetések, politikai demonstrációk segítségével érvényesíthette saját és a mögötte álló társadalmi bázis érdekét. Az MKP-t tehát elsősorban nem a szovjet jelenlét tette koalíciós partnerré, hanem a háború utáni helyzet és az FKGP vezetőinek reálpolitikája. Az azonban kétségtelen, hogy kommunisták koalíciós súlyának megemelésében, akár a konkrét tárcák megszerzésében a döntő szót a szovjetek mondták ki.

A háborút követően Európa nyugati és északi részén is széles antifasiszta összefogáson alapuló kormányok alakultak, a kommunista pártok az 1945–1946-ban megtartott választások nyomán általában 10–18 százalékos támogatottsággal vettek részt minden korábban megszállott ország kormányában, többek között a belga, a dán, a holland, a luxemburgi, a francia és az olasz kormányokban. Franciaországban a párt három egymást követő választáson 26–29 százalékkal az első helyen végzett.<sup>7</sup> Az erős munkásmozgalommal rendelkező országokban már a két világháború között is helyet foglaltak a parlamentben a kommunisták: a weimari Németországban, Franciaországban, Spanyolországban, a Mus-

<sup>6</sup> Olaszországban az 1946-ban megtartott választásokon a Kereszténydemokrata Párt 35,21 százalékkal nyert, utána az Olasz Szocialista Párt következett 20,68%-os, harmadik az OKP 18,93%-os eredménnyel. Az első két párt a parlamenti helyek 57,91 százalékaival stabil többséggel rendelkezett, a liberálisok (7,37%) bevonásával 65,28 százalékot tudhatott volna maga mögött. FÁBIÁN György–KOVÁCS László Imre: *Parlamenti választások az Európai Unió országaiban (1945–2002)*. Osiris Kiadó, 2004. 372.

<sup>7</sup> Kommunista pártok választási eredményei: Belgium, 1946: 12,69% (3. hely); Dánia, 1945: 12,45% (4.); Hollandia, 1946: 10,56% (4.); Luxemburg, 1945: 11,08% (4.); Olaszország, 1946: 18,93% (3.). Franciaországban három választást is tartottak: 1945: 26,08% (1.), 1946. június: 26,15% (1.), 1946. november: 28,59% (1.). Néhány ország sajátos helyzetben volt. Finnország geopolitikai helyzete miatt: ott 1945-ben 23,47%-ot és a 2. helyet érte el a kommunista párt, sőt 1946 márciusa és 1948 júliusa között ő adta a miniszterelnököket. A semleges Svédországban a háború alatt a nemzeti egységkormánynak a KP is tagja; az 1944-ben megtartott választásokon 10,32 százalékkal az 5. helyet szerezte meg, ám tiszta szociáldemokrata kormány alakult. Hasonló volt a helyzet Norvégiában is, ahol 1945-ben az NKP 11,90%-ot ért el és tagja lett a nagykoalíciós kormánynak. (Az adatok forrása a *Parlamenti választások az Európai Unió országaiban (1945–2002)* című kötet; az utolsó Kovács László Imre személyes közlése, amiért itt mondok köszönetet.)

solini előtti Olaszországban és Svédországban, hogy csak a jelentősebb országokat említsük.

A kommunisták 1945-ös befolyását az ellenállási mozgalomban tanúsított önfeláldozásuk alapozta meg – a lakosság és a politikai partnerek és ellenfelek szemében egyaránt –, illetve a Szovjetunió háborús helytállása. Nyugat-Európa baloldali értelmisége, sőt mások is hajlandónak bizonyultak elfelejteni a harmincas évek sztálini terrorját, sőt a Molotov–Ribbentrop-paktumot is. Hasonló módon csodálták a balkánon a Tito vezette partizánmozgalom sikereit.

A kommunisták természetesen hittek a proletár internacionalizmusban, hiszen ez volt a kommunista ideológia egyik legfontosabb központi kategóriája. Hasonlón szilárdan hittek abban is, hogy országuk dolgozó osztályainak, a népnek az érdekét szolgálja a vezetésükkel a Szovjetunió szövetségében kialakítandó társadalmi formáció, a szocializmus. Tisztában voltak vele, hogy ez diktatúra lesz, hiszen a szavazók abszolút többsége nem támogatja a kommunisták egyedüli hatalmát. Nem gondolkodtak a pluralizmusban, mert magát a polgári rendet vetették el, a hatalmi ágak elkülönülése helyett a hatalmi ágak egységéből indultak ki.

Elmondhatjuk tehát, hogy a háború utáni helyzetben részint a balra tolódás, részint az újjáépítés várhatóan kemény megszorításokkal járó feladatai széles antifasiszta koalíciókat követeltek meg. E széles koalíciók általában – akár nyugaton, akár keleten – nem a parlamenti aritmetika klasszikus szabályai alapján kötöttek, hanem – mint általában – a kormány előtt álló feladatok nagyságához szükséges társadalmi támogatás biztosítása érdekében.

## Államformaváltások a II. világháború után

Az antifasiszta koalíció győzelme és a tengelyhatalmak veresége kihatott az államforma kérdésére is. Európa észak-nyugati részén megmaradtak a monarchiák, a parlamentáris demokrácia tovább bővült, különösen a szociális jogok irányába. A legtöbb uralkodó pozíciója erkölcsileg megerősödött, köszönhetően háború alatti – akár passzív – ellenállásuknak, ami nemcsak igazolta trónon maradásukat, hanem még növelhetette is legitimitásukat.

Egészen más volt helyzete Németországnak, az ő szövetségeseinek, kollaboráns bábállamainak és az általuk megszállt országoknak. A háborúért fő felelősséget viselő Németország 1949-ig teljes négyhatalmi megszállás és katonai közigazgatás alatt állott. A nyugati megszállási öve-

zetek egyesítése, majd a két német állam megteremtése már a hidegháború kezdeti szakaszának egyik korabeli tetőpontja.

Franciaországban az államforma kérdéséről az 1945. október 21-i népszavazás döntött, ahol a szavazók 96 százaléka amellett foglalt állást, hogy az összeülő parlament alkotmányozó nemzetgyűlés legyen. A IV. Köztársaságot megteremtő alkotmány 1946. december 24-én lépett érvénybe. De Gaulle ekkor már visszavonult a politikai élettől, mert a végrehajtó hatalom primátusát pártolta, és nehezen viselte a parlament mint törvényhozó szerv elsődlegességét. Az ideiglenes kormányok miniszterelnökeként ráadásul egy három párti (kommunista, szocialista és kereszténydemokrata) koalíció élén állt, s e pártok képviselőinek gyakori bírálatait kellett elviselnie.

A II. világháború után Európa keleti felén – az angolok támogatta Görögország kivételével – eltűntek a koronás fők. Jugoszláviában a partizánháborúban győztes Tito vezette Nemzeti Felszabadító Bizottság volt a legnagyobb politikai erő. Az 1945. november 11-én alkotmányozó nemzetgyűlési választásokon a népfront jelöltjei a voksok 90,5 százalékaival győztek, s 29-én kikiáltották a Jugoszláv Népköztársaságot. II. Péter így nem térhetett haza londoni emigrációjából. Albániában 1946. március 16-án elfogadták a népköztársasági alkotmányt. Az olasz emigrációból Zogu sem térhetett vissza trónjára. Olaszországban 1946. június 2-án népszavazáson döntöttek a köztársasági államformáról. Az uralkodó III. Viktor Emanuel, elismerve a fasizmus hatalomra jutásában viselt felelősségét, május 9-én lemondott, s fia II. Umberto követte a trónon. A népszavazáson két milliónyi szavazattöbbséggel 54:46 arányban vesztek a monarchisták, s június 18-án kikiáltották a köztársaságot. Görögországban – polgárháborús körülmények között és a kommunisták bojkottja mellett – megtartott 1946. szeptember 1-i népszavazás helyreállította a monarchiát, s hónap végén II. György visszatért az országba. Bulgáriában 1946. szeptember 8-án tartott népszavazáson vesztek a monarchisták, s 15-én kikiáltották a népköztársaságot. Romániában 1947. december 30-án mondott le Mihály király, s kikiáltották a népköztársaságot.

A fentiekben végigtekintve megállapítható, hogy ahol a németellenes küzdelmekben erős volt a kommunista párt (Jugoszlávia, Albánia), vagy ahol erős és határozott volt a szovjetek érdekeltsége (Bulgária, Románia), ott a királyságból közjogi átmenet nélkül népköztársaság lett. A nem szovjet érdekszférában megszűnt a királyság Olaszországban, mert az uralkodó felelős volt a fasizmus hatalomra jutásáért és az általa elkövetett bűnökért. Görögország – igaz angol segítséggel – monarchia maradhatott, mert a náci agresszió áldozata volt, és mert a kommunisták boj-

kottálták a népszavazást. Csehszlovákia és Lengyelország köztársaság-ból lett népköztársaság.

Az államformaváltásoknak ebbe a térségbeli folyamatába illeszkedik a II. Magyar Köztársaság kikiáltása is.

## A II. Köztársaság

Az államforma kérdésének megoldása a politikai pártok 1945 nyarán kidolgozott és elfogadott programjai közül egyedül a Szociáldemokrata Párt programjában szerepelt. A 1945. augusztus 18–20-án *A Szociáldemokrata Párt XXXIV. kongresszusán elfogadott akcióprogram* I. fejezetének (Alkotmány, politika, karhatalom) 1. pontja nyilatkozik az államforma kérdéséről. „Magyarország államformája: népköztársaság” – foglalt állast az SZDP legmagasabb szintű vezető testülete.<sup>8</sup> Természetesen itt a „népköztársaság” kifejezés nem a kommunista párt által dominált hatalom megfelelője – amit később csaknem minden, az ebbe a típusba sorolható államban az alkotmányban is rögzítettek –, hanem az 1918-as Károlyi-féle népköztársaságé. A szociáldemokraták értelmezésében a „nép” előtag a köztársaság plebejus irányultságát hivatott jelezni. A kezdeményezés nemcsak államjogi, hanem más szempontból is figyelemre méltó. A politika fő frontvonala a kigazdapárt és a kommunisták között húzódott, az SZDP inkább követő magatartást tanúsított. Ebben a kérdésben azonban vitathatatlanul az SZDP volt a kezdeményező.

A pártok többsége 1945 őszére szintén kidolgozta politikai elképzeléseit és legmagasabb szintű vezető testületeik a pártprogram rangjára emelték azokat. A legrészletesebben a Polgári Demokrata Párt foglalkozott a kérdéssel, programja a polgári liberalizmus klasszikus követeléseit tartalmazza. A Kigazdapárt programja szintén tartalmaz polgári liberális elemeket, esetükben azonban több, sajátosan magyar elem is található, tartalmát tekintve a paraszt-polgár demokrácia a leghangsúlyosabb. A kommunista párt 1945. májusi határozata az addig folytatott politika eredményességét hangsúlyozta, majd az újjáépítés feladatait összegezte. A határozat legterjedelmesebb része a párt belső ügyeivel foglalkozik, szembesülve a néhány ezres, fegyelmezett és képzett kicsiny káderpártból a félmillió nagy tömegpárttá válás problémáival. Kárhoztatta, elítélte és a párt politikai irányvonalával összeegyeztethetetlennek

<sup>8</sup> BALOGH Sándor–Izsák Lajos: *Pártok és pártprogramok Magyarországon (1944–1948)*. Második kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 204.

tartotta a vidéken megnyilvánuló diktatórikus törekvéseket, a közfunkciót gyakorlók túlkapásait, a sok területen tapasztalható szektaszellemet, a „baloldaliság” elferdítését.<sup>9</sup>

A pártok 1945. őszi nagy-budapesti és parlamenti választási kampányában még az SZDP esetében sem szerepelt az államforma megváltoztatásának kérdése. Nem volt ez olyan téma ugyanis, ami mozgósító erővel hatott volna a választókra, hiszen a mindennapi élet és az újjáépítés számos gondja sokkal inkább égető volt a lakosság számára. Az államforma kérdése rendezésének felvetése a választások után, a kormányalakítási tárgyalások idején jelent meg az SZDP központi lapjában, a *Népszavában*. A Tildy-kormány programjának parlamenti vitájában a szociáldemokrata párt szónoka, Szeder Ferenc vetette fel a kérdést, így az a hivatalos politika napirendjére került. Az MKP és az NPP napokon belül csatlakozott a kezdeményezéshez, s támogatta a Polgári Demokrata Párt és a parlamenten kívüli Magyar Radikális Párt is. A kisgazdapárt frakciója megosztott volt a kérdésben, a végleges álláspont kialakítása csaknem hat hetet vett igénybe: a párt csak január 9–11-i képviselői értekezletén határozott az államforma kérdésének napirendre tűzéséről. Előtte azonban vezetői tárgyalást folytattak Mindszenty József hercegprímással, valamint az amerikai és az angol követtel. Ez utóbbiak nem emeltek kifogást az államforma megváltoztatásának kérdésében. Annál aktívabb volt az esztergomi érsek, aki részint nem kívánt szakítani az-  
zal, hogy az esztergomi prímás „900 éven át az ország zászlósura” volt, másrészt jóval korábban rögzült legitimizmusa megakadályozta abban, hogy a királysággal mint államformával való szakítást elismerje.<sup>10</sup> Véleménye szerint először is az ország a szovjet megszállás miatt nem független, így a kérdést el kell halasztani a békeszerződés utánra. Másodszor, mivel a választási programokban nem szerepelt az államforma kérdése, így a parlamentnek nincs felhatalmazása abban dönteni. Harmadszor a kérdés súlya miatt mindenképpen népszavazással szükséges e döntést meghozni. A népszavazás gondolatát Mindszenty valószínűleg az 1945. októberében rendezett – az alkotmányozásról szóló – franciaországi plebiszcitum példáját követve fogalmazta meg. Ám ilyen jogintézmény Magyarországon nem létezett, s korábban a komoly politikai funkcióval rendelkező katolikus klérus sem mutatott különösebb hajlandóságot a nép ilyen széleskörű véleményének figyelembevételére.

<sup>9</sup> A Magyar Kommunista Párt országos értekezletének határozata a politikai helyzetről és a párt feladatairól. In: BALOGH Sándor–Izsák Lajos: i. m. 185–189., 204.

<sup>10</sup> BALOGH Margit: *Mindszenty József*. Elektra Kiadóház, 2002. 93., 104–108.



A Kiszgazdapárt frakciójának döntése után minden ment a maga rendes parlamenti útján. A három nagy párt (FKGP, MKP és SZDP) törvényjavaslat-tervezetét pártközi értekezleten tárgyalták meg.<sup>11</sup> A törvényjavaslatot Tildy miniszterelnök terjesztette be a parlament január 24-i ülésén, s megtárgyalta a Nemzetgyűlés Közjogi- és Alkotmányjogi Bizottsága. A parlamentben a január 30-i ülésén lezajlott általános vita már inkább formális volt, hiszen a kompromisszumok korábban megkötöttek, a pártközi értekezleteken, valamint a bizottsági üléseken a képviselőcsoportok is megvitatták a törvénytervezetet. A törvényjavaslat másnapi részletes vitája után a parlamentben a törvényt megszavazták, s még aznap hatállyal kihirdettetett. Másnap, február elsején Tildy Zoltánt – más jelölt nem lévén – közfelkiáltással köztársasági elnökké választották. A köztársaság közönség előtti, nyilvános kikiáltása is ezen a napon történt.<sup>12</sup>

Az 1946: I. törvénycikk Magyarország államformájáról preambulumban meghatározta a köztársaság polgárainak „természetes és elidegeníthetetlen” jogait. „Az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogai különösen: a személyes szabadság, jog az elnyomatástól, félelemtől és nélkülözéstől mentes emberi élethez, a gondolat és vélemény szabad nyilvánítása, a vallás szabad gyakorlása, az egyesülési és gyülekezési jog, a tulajdonhoz, a személyi biztonsághoz, a munkához és méltó emberi megélhetéshez, a szabad művelődéshez való jog s a részvétel joga az állam és önkormányzatok életének irányításában.” Ez a jogkiterjesztés meghaladta a korabeli, „szuper demokratikusnak” minősített új olasz alkotmány hasonló megfogalmazását. Tovább folytatva: „Ezekről a jogokról egyetlen állampolgár sem fosztható meg törvényes eljárás nélkül, és e jogokat a magyar állam valamennyi polgárának minden irányú megkülönböztetés nélkül, a demokratikus államrend keretein belül, egyformán és egyenlő mértékben biztosítja.”

\*

A köztársasági törvény legalább három szempontból a 20. századi magyar történelem egyik legfontosabb közjogi és politikai alkotása. Először is véget vetett egy 900 éves uralkodó osztály uralmának, és mindenkit

<sup>11</sup> *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–1948.* Szerk.: HORVÁTH Julian-na, SZABÓ Éva, SZÜCS László, ZALAI Katalin. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003. 177–179., 182–185.

<sup>12</sup> A köztársasági törvény körüli vitákról és a törvény megszületéséről lásd BALOGH Sándor: *Parlamenti és párharcok Magyarországon 1945–1947.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 157–167.; FÖGLEIN Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944–1949.* Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993. 8–13., 52–86.

beengedett a politika bástyái mögé. Másodszor a törvény elválasztotta Magyarországot a királyságtól, illetve a király nélküli királyságtól – és elválasztotta egy későbbi fejleménytől, a csak nevében jól hangzó Magyar Népköztársaságtól is. És végül korszakalkotó a törvény azért is, mert a magyar történelemben először rögzítette és nevezte meg konkrétan azokat a szabadságjogokat, amelyekkel (e szempontból) az európai hagyományos demokráciák élvonalába emelte Magyarországot.

1946 tavaszán még két törvény foglalkozott a köztársaság kérdésével. A demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló, 1946. március 23-án kihirdetett 1946: VII. törvénycikk példátlanul szigorúan szankcionálta a köztársaságellenes szervezkedés vezetőit és tagjait. A büntetés továbbá kiterjedt azokra is, akik csak tudomást szereztek ilyen tevékenységről, ám nem jelentették. A törvény szövegében már a kérlelhetetlen politikai harc jelent meg. Mivel a jogszabály kompromisszum eredménye volt, a kiskgazdapártiak és a kommunisták egyaránt bíztak abban, hogy ha üt a leszámolás órája, e törvény alapján könnyedén és jogszabály alapján járhatnak el politikai ellenfeleikkel szemben. Ezzel a lehetőséggel azonban az MKP tudott élni.

Példátlanul demokratikus viszont az 1946. május 27-én kihirdetett 1946: X. törvénycikk „az emberi alapjogok hatályosabb védelméről”. A jogszabály a korszak egyik tartalmában legdemokratikusabb intézkedése, mert (célját tekintve) egyrészt az állampolgárokat védte, másrészt az állam vagy a helyhatóság tisztviselőinek jogsértő magatartását szankcionálta, amikor kimondta, hogy büntettet követ el az a közhivatalnok, aki hivatali eljárásában vagy intézkedésében másnak az 1946: I. tc. bevezetésében foglalt valamely természetes és elidegeníthetetlen jogát törvényellenesen megsérti. A jogszabályi előírás a korszakban beleillett az egymással szemben álló politikai ellenfelek küzdelmébe: bármely kiskgazda vagy kommunista ráfoghatta az ellenkező politikai állású tisztviselőre, hogy megsértette szabadságjogait. A törvény alapvető szándéka azonban nem ez volt, hanem az egyenlőség és egyenlő elbánás elvének kiterjesztése a hivatali életre. Ez lehetett volna a köztársaság új tisztviselői ethosának alapja.